

Гр. Айолло.

БОРОТЬБА ЗА НАФТУ

ПРАГА 1925

ВИДАВНИЦТВО «НОВА УКРАЇНА»

I.

Ми переживаємо добу великої політичної та економічної кризи. Повоєнні відносини дуже далекі від нормальних, і думка як політиків, так і економістів пильно шукає засобів відбудовування політичної рівноваги та того складного економічного апарату, яким увесь світ був тісно зв'язаний між собою, і через який прогрес одних країн негайно, в тій чи іншій мірі, відбивався на долі, добробуті та розвиткові всіх інших. Але всі проекти «оздоровлення» світу й зокрема Європи, мусять рахуватися тепер з одним загально-визнаним явищем: всі політичні та економічні конфлікти від 1918—1923 р. р. переходять в інших площинах, ніж це було до 1914 р. Із європейського й світового концерту зникли одні держави та з'явилися другі; згинули довголітні «згоди» й «союзи» та народилися нові комбінації взаємовідносин міждержавних сил; виказано та з'ясовано економічні фактори, що досі чинили таємно або зовсім не виявляли себе, — все це разом та багато ще іншого створило передумови для цілком нових сутичок, нової гри інтересів і, перш за все, для гострої взаємної боротьби серед недавніх приятелів.

До таких економічних факторів, що означають політичну боротьбу потужних держав, належить нафта, «ливке золото». Володіння її джерелами, або неперешкоджену експлоатацію цих джерел, ставлять перед собою, як перше й головне завдання, ці держави, що претендують на світове панування.

Люде давно вже знають нафту. Вже за античних часів користувались нею. За середньовіччя нафту вживали, як паливо та лікарський засіб. Їй надавано багато цілючих властивостей. В Чехії добували її з Течерського озера, і служила вона лікарським засобом під назвою олії святого Квірінуса. Нафта відома була також під назвою чорної сіцилійської олії, олії Сенеки. Нафта трапляється в лупках, вапняках, але особливо — в пісках та в пісковцях, які просочує.

Р. 1855 проф. Сілліман опублікував результати своїх дослідів про хемічний склад природної американської нафти і виказав, що перегонка її дає світильну олію для палення. Після його звіту розпочалося оживлення в справі добуття нафти. Замість млявого черпання відрами та черпаками з природних джерел нафти чи з неглибоких криниць, викопаних лопатами, окремі особи стали добувати нафту в великій кількості, пристосовуючи то того артезіанське свердління. Особливо пощастило полковникові Дреку, що р. 1859 використав машинове свердління, щоб добратися до багатих джерел нафти. З того часу техніка свердління все удоконалювалась. Як значно виріс збут, тоб-то і споживання «ливкого золота», виказують такі цифри:

р. 1859	було здобуто в Пенсільванії та Нью-Йорку	2.000 барил
р. 1882		30.460.000 „

З половини 60-х років минулого століття починається нафтова пропасниця, що розмірами своїми та інтенсивністю не поступається перед пропасницею розшукування золота. По розлогих просторах Пенсільванії, Огайо, Віргинії, Кентукі, Тенесі, Каліфорнії, Оклагами мандрували мисливці за нафтою, або, як тоді їх охрещено, «дикі коти», розпочинали свердління, збирали нафту в дерев'яні барила і з великими труднощами приставляли їх до ближчих станцій залізниць, звідки розвозили по місцях призначення.

Так тяглося до р. 1865, доки Рокфеллерові не впала до голови геніальна думка спорудити ринву. Того ж року збудовано було першу залізну нафторинву. Вигоди цієї будови, що легко перемогала всі транспортні перешкоди та давала можливість переганяти нафту майже від самої щілини на дуже далекі простори, викликали швидкий розвиток цілої сітки нафторинв. Одночасно розкинуто скрізь величезну кількість резервуарів, куди заливався й де переховувався гас; споруджено зручні для перевозки суходелом — вагони-цистерни, а водою — наливні кораблі. Для того, щоб здобувати з нафти гас, бензину та шмаровальну олію, поволі збудовано, все в більшій та більшій кількості, перегонні заводи.

Гас невпинно та вперто пробивав собі шляхи, та, через дешевість свою, вживався як світильний матеріал, і в хатах, і на площах та вулицях міста. Крім того, його вживано і як матеріал для опалу, для кухонних потреб, головним чином, у хатньому господарстві. Широкий збут здобула також і шмаровальна олія для машин.

Монопольне постачання цих продуктів для всього світу, — не виключаючи й Росії, що від 90-х років минулого століття стала на другому місці по здобуванню нафти, — має Америка (Сполучені Штати), власне трест Standard Oil Comp.

Цей трест є виключний своєю потужністю економічний організм. Він виріс з акційного товариства Rockfeller, Andrews, Flagler, що мало осідок у штаті Огіо. Він поглинув цілу низку нафтоперегонних заводів і на початку мав основний капітал, який ледве досягав до мільйона доларів при щоденній споживі в 600 барил нафти. Через 50 літ основний капітал тресту став мільярд доларів, а щоденна спожива нафти збільшилась р 300.000 раз. Такий успіх та зріст невеликого товариства стався тому, що Standard Oil працює переважно коло перевозки нафти та почасти коло її очистки. Здобування нафти здане сотням нафтодобуваючих товариств, з якими складено довготривалі, вдало розроблені контракти. Ці товариства подають в розпорядження тресту 95% усієї американської нафти, з якої тільки коло 20% добуває самий трест.

В міру свого розвитку трест організував чудовий транспортний апарат, підпорядкував своїй меті низку визначніших банків, звязався з сталевим трестом, другим економічним велетнем, щоб мати постачання нафтоводних ринв на вигідних умовах, вимовив собі у багатьох залізничних компаній лекші тарифи для перевозу приналежних йому продуктів; субсидіював пресу й спочатку обережно, а далі — настирливо втручався в політику. Повстала наче-б держава в державі, і налякана американська демократія двічі намагалася розбити трест. Але судові рішення 1892 та 1911 років ні до чого не довели. Standard Oil мистець-

ким маневром обійшов оба рішення. Трест поділився на низку товариств, що працюють на території певних Штатів, підлягаючи директивам Центральної Ради про обов'язкову покушну ціну сирової нафти, про продажну ціну продуктів перегонки, про обмеження кількості продаж та купівлі, — і тим наче-б іронічно довів ще раз правдивість того парадокса, що закони на те й пишуться, щоб їх обходити.

Standard Oil працює не на самому тільки американському ринкові, але й на ринках закордонних через свої філіялки. Вони такі: в Англії — Anglo-American Oil Co; в Голландії — American Petroleum Co; в Німеччині — Deutsch-Amerikanische Petroleum Gesellschaft; в Румунії — Romana-America; в Баку 40% здобутої нафти підлягало контролю Standard Oil (по французьких даних). Одно слово, цей трест, немов-би відомий Фігаро, виявляє скрізь свій вплив та свою присутність.

Природно тому, що з'явилися люди, які захтіли його наподоблювати. На нафту звернув свою увагу Ротшильд і став вкладати свої капітали, чи то самостійно, чи через існуючі вже товариства й підприємства (як, наприклад, Нобеля) до експлуатації бакинських промислів. Заворушилися голландці, з'організували акційне товариство Рояль-Дотч та почали переводити свердловини й тартання нафти на Суматрі, Яві, Борнео. Далі англійські, французькі, германські й австрійські товариства почали свою діяльність на просторах Галичини, Румунії, Персії та Туреччини.

Всі ці підприємства ні в якій мірі не могли дорівнятися до Standard Oil. Вони нагадували Давида перед Голяфом. І тому, що в час їх остаточного формування та встановлення певної кількості добутої нафти, гас почав втрачати своє значіння з причини поступового поширення газу й електричності, які випихають гас із ламп та печей, — багато нафтовласників почало думати не про збільшення, а навпаки, про скорочення добування нафти. Ціни на нафтові продукти на світовому ринку все падають, видатки виробництва не виплачуються, перспектив до майбутності, здавалось, не було ніяких. Таким чином, наприкінці XIX століття доба нафтового ажіотажу змінилася добою нидіння.

Але всі розрахунки та песимістичні гадання перевернуто шерогом технічних відкриттів, винаходів та їх удосконалень.

II.

Між роками 1900—1910 винайдено та удосконалено двигун внутрішнього згорання. Тим було дано стримкий імпульс до розвитку автомобілізму. З часів відкриття 4-х тактного бензинового двигуна Даймлера та Бенца (в р. р. 1885—6) витрачено 10—15 літ на конструктивну його розробку, щоб перемогти малосильність, велику вагу на одиницю потужності та неекономність і тим досягнуто сучасного типу вантажних, легких та бігових автомобілів і тракторів та інших. Досить сказати, що в Сполучених Штатах на восьмеро людей припадає один автомобіль, що в Німеччині число їх на 1914 р. досягло 100.000, щоб побачити, як розвинувся автомобілізм. Ріст авомобілізму перше за все примушує шукати нафту, щоб добувати з неї бензину. Здобування нафти, що було знизилось, тепер

знов підвищується, а крім того, вишукуються нові джерела її. Їх знаходять у Мексиці, Центральній Америці, в Бірмі.

Але виробка бензини забірає тільки 60%—75% нафтового течива. З частини рештки мають шмаровальну олію та парафін. Але більша частина решти, яку звуть мазутом, начеб-то виказалась непридатною, бо, не зважаючи на безумовну горючість мазута, для його запалення потрібна висока температура.

Практика бакінських нафтових промислів підказала, що мазут можна використати, як паливо. Паливом став він там з двох причин: з одного боку, до цього спричинилась його надзвичайна дешевість, з другого — кволі транспортні засоби не дозволяли вивезти на світовий ринок (Чорним морем) та на ринок російський (залізницею, Каспієм та Волгою) всю масу нафтових продуктів. Виробництво нафти перевищувало, як вивоз закордон, так і російську споживу шмаровальних та світильних нафтових олій. Тому мазут і палять на місці для перегонки, для заводів, для тартання. Мазут звуть там «ливким камінним вуглем».

Винайдення Дизелем двигуна, який працює мазутом, що, стиснутий у циліндрі, претворюється в вибухову масу, яка рухає поршень без жадного магнето, кладе кінець «відпочинку» мазута, і він швидко займає загально визнане перше місце серед «тяжкого» палива. До автомобіля мазут непридатний, бо для того, щоб пустити Дизель в рух, потрібний сильний допомоговий двигун. Але скрізь, де можливі «тяжкі» обладнання, — в промисловості, в залізничному та водяному транспорті, мазут витискає всі інші типи палива.

Ще на прикінці 90-х років минулого століття відомий російський хемік Менделєєв, що надзвичайно цікавився нафтою та в середині 60-х років персонально одвідав Баку, передбачав вартісні якості мазуту. Він доводив, що гріюча здатність та теплочинність нафти значно вища за саме краще камінне вугілля, а жар, що «дають горючі її решти (мазут), рівний вищому ступневі, якого досягають од найкращих гатунків вугля». І справді, перевага мазуту над вуглем величезна. Не кажучи вже про порівнюючу легкість його здобування, мазут не потребує казана. Він дає більшу кількість калорій при однаковій обсязі та одночасно — менший обсяг при однаковій вазі. При паленні мазуту в топках з спеціально пристосованими інжекторами, він дає на 70% більше тепла, ніж вугілля (Менделєєв говорить: «3 пуди вугілля або 7 пудів дров, відповідають 2 пудам нафтових решт»). Він згорає цілком, сам впливається до топки, майже не потребує піклування, економлячи тим на персоналі; нарешті, він дозволяє досягати дивної швидкості.

Само собою розуміється, що цим не вичерпується ще все значіння мазуту. На головну властивість його знов таки вказує Менделєєв. Він дає таку раду: «хоч вони (решти-мазут) уявляють з себе драгоцінне паливо, але палити їх замість звичайного палива, яко камінного вугілля, що ні до чого иншого просто не придатне, можна тільки при умові, яка зараз у нас існує (кінець 1898 р.), коли більше вартісні продукти з нафти, неможна прикладати до більше корисної та властивої їм мети». Цією вказівкою зазначено всі дальші праці по виробництву ароматич-

них вуглеводнів, способом ароматизації нафти, добування толуолу бензолу, то-що.

Перевагу мазуту над вугіллям побачили всі, і йому дістався почесний титул «король палива».

Але така королівська велечність мазуту стала погрозою для цариці над морями — Англії, потужність якої мала своїм фундаментом детроноване вугілля. Колосальна сітка чудово улаштованих вугільних станцій, а також величезна торговельна флота на всіх морях, давали Англії перевагу над усіма іншими країнами, не виключаючи и Америки, яка до війни стояла на одному з останніх місць по тонажу, не зважаючи на здобування вугілля майже двічі більше, ніж в Англії. Ніхто не міг обійтися без англійського вугілля — кардифу. Будь, що будь, а всім кораблям потрібно було робити запаси вугілля в англійських портах та вугільних станціях. Ця необхідність зникла, як тільки водяний транспорт почав переходити на нафту. Останньої в Англії, на її території, зовсім не було, і становище її ставало безвихідним. Залишити флоту на вугіллі було однаково, як зробити з неї живого трупа, який би нічого путнього вчинити не міг, бо не мав би сили витримати конкуренцію флоти на нафті. Це-то, треба міняти паливо, за всяку ціну знайти нафту, завести Дизеля, то-що. І стара імперія довела, що багато є ще пороку в її пороховницях, і що, поставивши собі метою знайти нафту, вона її здобуде, навіть при відсутності її.

На початку XX століття настав період вишукування нафти і зв'язана з нею перша доба суперництва, переважно між Англією та Сполученими Штатами. «Коли нема власної нафти, треба знайти та закріпити за собою чужу. Коли не можна взяти на себе переважне постачання нафти, то треба попідкуватись, щоб не відставати від Америки». В цих міркуваннях, достотних і певних, Англія вбачала свій порятунок.

Спочатку несміло, а далі сміливіше та все настирливіше Англія робила огляд всього світу, вишукуючи нафтові площі. Знаходилися й організації, пристосовані до англійських завдань. Вся історія англійської нафтової політики особливо тісно дотикається діяльності двох значних концернів: «Royal Dutch» та «Шелль-Транспорт».

«Royal Dutch» — голландське нафтове товариство, яке заснувалось на початку 90-х років минулого століття, маючи досить незначний капітал в 1 $\frac{1}{2}$ мільйона флоринів. Дуже швидко після того воно перевело низку блискучих фінансових операцій, придбало й законтрактовало майже всю нафту на Зондських островах. Наподоблюючи Standard Oil, часто навіть у дрібницях, воно спорудило власну наливну флоту, власні нафтоводи, власний торговельний апарат і нарешті, зміцнившись, одважно кинулось до конкуренції з самим Рокфеллером.

Standard Oil спочатку пробував просто купити контрольний пакет акцій Royal Dutch і таким чином, задушити супротивника, але Детерінг, головний керманіч Royal Dutch, утворив особу привілейовані акції, що переходилися у проводирів цього товариства й забезпечували їм право урядування. Тоді Standard Oil спробував грати на зруйнування Royal Dutch і довго знижував ціну на нафту. Але й ця ставка була побита. Royal Dutch витримав все, випростався з пастки, правда, знизивши

в р. р. 1898—1899 свій дивіденд до 6%, тоді як в 1897 р. він досягав до 52%.

Ледве упоравшись з лютим нападом американського тресту, Royal Dutch з жахом побачив іншого конкурента: це був чисто англійський трест «Шелль-Транспорт», що розробляв нафту не тільки в Індії, на Цейлоні, в Малайських Штатах, Північному Китаї, Сіамі, але добрався й до «святых» голландського товариства, — до Нідерландської Індії, та переводив там успішну закупку концесій. «Шелль» було засновано р. 1897 для експлуатації не нафтових, а перламутрових виробів, але вже р. 1900 він, не зважаючи на свій ще дитячий вік, встиг попрощатись з перламутром та придбати нафтові концесії на острові Борнео.

Справитись з двома супротивниками було не по силах Royal Dutch. Тому він намагався утворити союз з сусідньою великою економічною державою — Шелль-Транспортом — для спільної боротьби з Standard Oil. Способом частинних попередніх згод ці два трести р. 1897 погодилися проміж собою і розмежували сфери впливів у нафтовій справі. Згода ця придбала таку форму: засновано двоє нових товариств, — Batafsche Petroleum, якому доручено концесії та контроль над виробництвом, і Anglo-Saxon, якому передано транспорт та все, що з ним сполучене. Royal Dutch дістав 60%, а Шелль-Транспорт — 40% акцій обсягу товариств; назовні вони продовжували існувати самостійно, але об'єднані були посіданням акцій названих товариств, до яких перейшло все майно колишніх конкурентів. Крім цього, союзники мали філіялки в Румунії, Росії, Єгипті, Тринідаді та в інших країнах.

Royal Dutch та Шелль-Транспорт сумлінно виконали завдання Великобританського Уряду. Останній то явно, то таємно протегував ці два трести, надаючи їм та їх філіялкам полегкості, приймаючи участь в утвердженні вкладних капіталів нових нафтових товариств, маскуючи це чутками про боротьбу з трестами. Такі товариства, як Anglo-Persian Burmah Oil, майже офіційно були напів-урядовими: англійське морське міністерство отверто записалось на половину акцій Англо-Перського товариства і так само отверто купило джерела Бірми.

Що-до Сполучених Штатів, то вони нічого не заприїмали та байдуже ставились до дріб'язкової англійської праці по збиранню до свого контролю світових нафтових багатств. Нечувано високі статистичні дані, що до нафти, яку здобувалася та споживалося в Америці, — як собі уявляли американці, — найкраще свідчили про те, що по-за-атлантичний республіці нема про що турбуватись. До того ще публічна опінія Америки дуже несприятливо ставилась до Standard Oil, якого ніяк не могли подолати. Цей настрій дуже зручно використав Шелль-Транспорт, що зважився на одчайдушний вчинок: увійти в середину фортеці свого запеклого ворога.

Він з'явився в місцевостях, де панував Standard Oil, почав скуповувати джерела та енергійно експлуатувати їх; насмілювався, без жадного замішання, прокласти свої ринви поруч ринв американського нафтового господаря, а до того ще розмістив на нью-йоркській біржі 750.000 своїх акцій. Американці, приваблені високими дивідендами цих акцій, охоче купували їх. Виявляли навіть симпатію до Шелля, надіючись, що за його допомогою, пощастить їм повалити Standard Oil, двічі

до того часу ліквідованого. Слідом за Шеллем увесь час ішов його близьок Royal Dutch.

Але прийшла година, коли й Сполучені Штати мусіли прокинутись. Це сталося тоді, як відчинено Панамський канал, яким стала переходити половина всіх пароплавів всього світу. На Панамський канал Америка витратила мільярди грошей і, не зважаючи на численні невдачі, довела успішно до кінця цей грандіозний та величний вчинок, що, по-за всім іншим, давав їй змогу швидко перекидати сили до Тихого Океану. І от, несподівано... Англія, що взагалі не байдуже ставилась до панамської справи, за посередництвом британської Ко Пірсона, «Мексиканський Орел», осілася при самому вході до каналу, в Тампіко й розпочала розробку нафтових джерел в Косто-Ріці, Колумбії, Венецуелі та Еквадорі, закріпивши їх за собою концесіями. Це означало не що інше, як повну залежність од «Мексиканського Орла», що-до запасів нафтового топлива всіх кораблів, які йдуть через Панамський канал, цеб-то, канал ставав у фактичну залежність од Англії.

Сполучені Штати це добре зрозуміли й стрімголов кинулись в запеклу боротьбу. Натискуючи на Венецуелу, Коста-Ріку та інші малі республіки, вони вимогли аннулювання концесій Пірсона. Американська преса переповнена злосливими відомостями про підступи «мглистого Альбіону», й публічна опінія вимагали репресій, загорода, вигнання чужинців з нафтового раю; на авансцену висунуто доктрину Монрое: «Америка для американців», що вже давно була закинута геть й встигла від р. 1823 вкритися товстою верствою попелу забуття.

Але дуже швидко Сполучені Штати заспокоїлись. На політичному обрії громадились важкі хмари: вся Європа шумувала й хвилювалась; розквіт Германії та її агресивність притягала увагу й Сполучених Штатів та Англії, примушуючи їх тимчасово припинити свої сварки та пригасити готовий вибухнути конфлікт.

Треба сказати кілька слів про ролю Германії в нафтовому питанню.

Казковий розвій германської промисловости, військової та торговельної флоти поставив і перед нею завдання вишукати джерела нафти. Як і в Англії, цього продукту не було на території Германії. Тому Deutsche Bank, а також Disconto Gesellschaft клопоталися придбати й набули у власність кілька нафтопромислових підприємств в Галичині, Румунії та Росії. Утворився синдикат під назвою «Europäische Petroleum Union» з капіталом в 20 мільйонів марок. На початку своєї діяльності германські нафтові товариства мали підтримку англо-голландської групи, але згодом, коли німці знайшли в горах коло Тигру джерела нафти, в наслідок чого визначилась потреба провести окрему залізничну вітку для звязку нового моссульського нафтового району з Багдадською залізницею, англо-голландська група порвала з німецькою групою. З'явилася нота Британського уряду, що проголосила Месопотамію зоною англійського впливу як «природне доповнення Індії». В Германії повстала відповідна буря, але інцидент був полюбовно вичерпаний тим, що в капіталі товариства «Türkisch Petroleum», спеціально закладеного для розробки месопотамських нафтових джерел, взяли участь і Royal Dutch і Deutsche Bank.

В такому стані перебувала нафтова справа перед судним часом світової війни, — серпнем 1914 року.

III.

Війна 1914—1918 р. р. виявила всі вражаючі властивості нафти. Вони виказались так імпозантно, що, кілька днів після замирення, Лорд Керзон, британський міністр закордонних справ, на обіді англійського уряду делегатам міжсоюзної нафтової конференції, в своїй промові, сказав:

— Союзників принесли до перемоги потоки нафти.

Головний командуючий Фош ту саму думку висловив трохи инакше:

— Перемога союзників над Германією — це перемога вантажного автомобіля над паротягом.

Ще точніше значіння нафти у світовій війні виявив колишній диктатор Германії, генерал Людендорф, який в своїх споминах переконуюче доводить, що достаток нафти в руках союзників, в остаточному розрахунку, визначив їх військову перевагу над Германією.

Ця війна, — не беручи вже під увагу того, як помилково обраховували термін її скінчення, — взагалі поставила до гори ногами всі уявлення про ведення війни, які існували перед нею, про ті кількісні та якісні засоби, що потрібні для успіху її ліквідації. Одна тільки Германія передбачала де-що та за півстоліття встигла досить ґрунтовно підготуватись. У Франції ж майже цілком повторилась історія 1870—1871 р. р., коли тодішній її військовий міністр, нахваляючись, запевнив парламент, що держава цілковито готова до війни, — аж до останнього гудзика на гамашах. Гудзиків було, справді, скільки хоч, але інших речей, більше важних, зовсім не було на поготові. Франція, на час боїв в 1914 р., по офіційних даних, посідала:

110 вантажних автомобілів,
50 тракторів,
132 аероплани.

І досить порівняти ці, на сучасний погляд смішні, нікчемні цифри з —

72.000 вантажних автомобілів,
12.000 аеропланів,

що мала Франція на прикінці світової війни, додавши сюди 100.000 вантажних автомобілів та 4.000 аеропланів британськ і та американської армій, які перебували на Європейському континенті, — щоб зрозуміти, яке напруження сил потрібно було зробити Франції, щоб в часи найтяжчих боїв екстренно постачати військові все те, чого їм раніш бракувало.

Мало що кращий стан був і Англії. Я не хочу цим сказати, що ні Франція ні Англія не мали можливості бути готовими до війни. Я тільки підкреслюю та ілюструю тезу, що їх військовий апарат на початку війни був непридатний для своєї мети. Але їх технічний організм був остільки сталий та міцний, що дозволив їм витримати й пристосуватись до самих жажливих ворожих нападів, які тільки відомі в історії.

Відсутність такого апарату, наприклад, у Росії, була для неї згубною і привела до того, що, не дивлячись на недосяжні людські резерви, на третьому році війни Росія вже знесилалась.

Таким чином, війна дала шалений імпульс розвитку автомобілізму, особливо в наслідок колосальної руїни французьких залізниць та рухомого складу цих артерій, по яких мусіли без перерви доставлятися на фронт — жива сила, амуніція та постачання. Цілі дивізії перекидалися з місця на місце вантажними автомобілями. 30.000 таких автомобілів врятували Верден. Позиційний стан війни, необхідність споруджати безконечні окопи, завше в кільки рядів, примусили звернутися до нафтових тракторів, що дають багато підмоги при копанню ровів.

Необхідність бути в курсі справи супротивника, достотно вивчити розполог його війська, щоб, після ґрунтовної підготовки артилерією, кинути на нього проривні, «приголомшуючі» частини військ, примушувала, замість застарілої кавалерії, звернутися до повітряних ескадріль. І авіація росла не то що днями, а годинами.

Нещадна підводна війна, виголошена Німеччиною, вибивала з шеревів союзників та нейтральних країн коло 14 мільйонів тонажу самої тільки торговельної флоти; розуміється, що при цьому Англія витримала самі запеклі напади й понесла найбільші втрати. Але це примусило, — поминаючи рішучі заходи, що до відбудовання в найкоротчий час втраченої флоти, — до інтенсивного переходу з вугільного на мазутове паливо, бо нафта має ту, помічену за час війни перевагу над димним камінним вугіллям, що горить без диму. А дим, що виходив з пароплавних димарів, давав змогу підводним човнам майже без хиби атакувати кораблі, остаточно псувати й топтити їх.

Звідси зрозумілий зріст попиту на нафту та її деривати. На театрах війни мали її в обмеженій кількості, хоч добова спожива її доходила до 12.000 тон. Німці намагались знищити нафтоналивну флоту, щоб позбавити союзників «ливкого золота». Америка вивозила нафту на далекосхідні ринки, де стояли дуже високі ціни, і куди не було небезпеки везти ці продукти, бо шлях лежав по-за полем діяльності німецьких підводних човнів. Тому Америка не дуже то приходила на допомогу союзникам, що до постачання нафти. І в союзників бували тяжкі часи, коли вони стояли перед погрозою повного вичерпання запасів мазуту, бензини, шмаровальної олії, цеб-то, перед погрозою програти всю війну.

Життя цілковито змінило відомий афоризм Гінденбурґа й надало йому таку форму: все більше та більше мусить бути визнано аксіомою, що переможе не той, у кого міцніші нерви, а той, хто має більше нафти. За кілька день до кінця 1917 року Клемансо надіслав Вільсонові ноту, складену в самих розпачливих виразах, про конечну необхідність негайно надіслати нафти. Він писав, що нафта не менше цінна, ніж кров, і коли б у той час потрібне було напруження, рівне верденській обороні, проти німецького наступу, то союзники були б знищені. Америка негайно відгукнулася на благання голови ради французьких міністрів і приділила цілковито всі свої нафтоперевозні засоби для безперервного постачання нафти союзникам.

Небезпека зостатись без нафти спонукала союзників негайно утворити дві організації: міжсоюзну нафтову раду та нафтовий виконавчий комітет. Перша організація детально розробляла плани отримання, постачання та розподілу нафти між усіма фронтами союзників; а друга, як виконавчий орган, переводила в життя розроблені плани. Ці дві організації зуміли усунути всі тертя між ворожими один одному трестами, втягли до справи Standard Oil і Шелль-Транспорт, а тим самим впрягли їх до урочистого возу перемоги.

Що-до Центральних Держав, то вони дуже бідували від недостачі нафти і, не зважаючи на всі намагання, не могли задовольнити своєї, все більшої та більшої потреби в нафтових продуктах. Невистачання нафти з Галичини примусила Німеччину до наступу на Румунію, що трималась нейтрально. Крім хліба, що був також одним з найдужчих стимулів наступу там шукали і нафти. В Німеччині Бухарестський мир інакше не звали, як «Brot-und Petrol-Friede».

Але й цей наступ не дав бажаних наслідків, так само як не виправдались нафтові надії сепаратного миру з Росією в Берестю-Литовському, і потреба в нафтових продуктах, що весь час зростала, примусила німців звернутись до сурогатів. Вживання сурогатів псувало машини та аероплани. Бойова здатність німецьких технічних засобів знизилась, що переплутало карти їх головного генерального штабу. І в міру того, як затягалася війна, Німеччину охоплював прогресивний військовий параліж.

Збільшення фронтового значіння нафти йшло одночасно з посиленням її значіння і в запіллю. Честь винаходу Дизеля належить Німеччині; вона здавна йшла на чолі інших країн в дизель-виробництві. Але за часи війни, особливо ж в наші дні, на чолі усіх країн, що до виробу великих Дизель-моторів, пішла Англія, а за нею Сполучені Штати та Франція. Англійські й американські заводи звернули виключну свою увагу на конструкцію та виробу корабельних Дизель-моторів для військової та торговельної флоти.

Після демобілізації, коли промисловість перейшла на мирний стан, увільнились десятки тисяч двигунів, що почали служити не руйнуючим, а позитивним цілям. Що до Америки, то там інтенсивний вироб автомобілів на фабриках, наприклад, у знаного Форда, не припинявся. Форд викидав щоденно стільки автомобілів, що, як кажуть американці, вони, мов «д о р о ж н і в о ш і», вкрили собою всі простори, де тільки можна було переїхати. І вигоди, зв'язані з автомобільною перевозкою та рухом, стають доступними самим широким верствам народу.

Пошит на нафту увесь час росте, і на ґрунті питання про посідання нафти можна помітити, вже зараз після замирення, перший тоненький начерк зловісної щілини, що виявляється у відносинах між недавно ще такими однодушними, здавалось, міцно злитими проміж собою союзниками, повними намагання знищити всякий привид німецької небезпеки.

Сварку та стрілянину розпочала Англія. Її позиція ясна й не викликає жадних сумнівів: «Велика Британія може зараз утримати за собою морську гегемонію, тільки придбавши гегемонію нафтову». І англійський уряд почав тепер, боронячи цю позицію, спиратися на публічну опінію, якій факти «росяплюють очі». Раніш англійська публічна опінія, що до

цього питання, не тільки не підтримувала свого уряду, але вперто протилася широким планам захоплення нафти, що привабливо розгортали перед ним державні діячі, які стояли на чолі влади.

Так, на передодні війни, р. 1913, перший лорд адміралтейства Уінстон Черчіль виголосив в парламенті промову, що тяглася кілька годин і вся була присвячена питанню про дальший зріст Великобританії. Мазут, на його твердження, дасть недотикальність і гарантію зросту Британської імперії. Війна ж довела й виказала, що експорт англійського вугілля р. 1919, порівнюючи з р. 1913, скоротився майже на дві третини; що на місце знищеного конкурента — Німеччини — стала Америка, яка вшестеро збільшила, на протязі чотирьох літ, свій тонаж і нестриманно йде далі в справі посилення своєї торговельної й військової флоти; що центр ваги морського мілітаризму переноситься на швидкий хід військових кораблів, на швидкість маневрування ескадр, — одно слово, на досягнення, з мінімумом витрат, максимуму ефектів. Дійсність виявила, що там, де Англія активно впливала на нафтові компанії, — як, наприклад, на Англо-Перську нафтову компанію, — охорона концесій озброєними силами, яка викликала колись сильну опозицію навіть в англійському парламенті, дуже допомогла союзникам на малоазійському театрі війни.

І Англія після замирення першим чином простягнула руки до Royal Dutch. Цей трест, що давно вже почував себе не дуже вигідно під крилом малої голландської держави, яка нічим не змогла б оборонити його в лиху годину, охоче, душею й тілом, здає себе на волю британського уряду, погоджуючись сліпо керуватись інструкціям та приписам своїх потужних протекторів.

Royal Dutch об'єднався з Шелль-Транспортом, що давно вже став покірним васалом англійського уряду, і добровільно уступив йому домінуючу позицію. Таким чином, британський уряд, на початку р. 1919, мав до свого розпорядження в нафтовій політиці слухняні знаряддя, яких сила була такою:

Royal Dutch щорічно здобуває нафти 10 мільйонів тон; тонаж його нафтоналивної флоти — 600.000 тон; нафтові концесії його міцно закріплені на Зондських островах, в Румунії, Сполучених Штатах, Центральній Америці і в багатьох інших країнах; його філіялки розкидані по цілому світі, і його бруutto-доход повищився р. 1919 з 14.644.000 флоринів до 112.682.000 флоринів; його чистий зиск на р. 1919 дійшов до 100.099.000 флоринів проти 14.540.000 флоринів в 1914 р.; його дивіденд за цей час з 28% дійшов до 45%.

Шелль-Транспорт здобуває нафти що-року: в Нідерландській Індії — до двох мільйонів барил, а в Америці — до 2.800.000 барил; тонаж його наливної флоти має 54.000 тон; система філіялок також, як і у Royal Dutch, розкидана по всьому світу, з капиталом в кільки мільярдів франків.

Обидва трести, тісно об'єднані, підбили собі велике нафтове товариство «Мексиканський Орел», і стара Англія перестала вже хвилюватися, що до питання про нафтову перевагу над Америкою, бо після підрахунку виявилось, що в орбіті її впливу перебувають такі нафтоносні країни:

В Європі:

РумуніяШель Рояль Дотч.
С. С. С. Р. ?

В Америці:

КаліфорніяШель Рояль Дотч
Оклагама „ „ „
Техас „ „ „
Тринідад „ „ „
Венецуела „ „
МексикаМексиканський Орел

В Азії:

Нідерландська Індія Шель Рояль Дотч
БірмаБірма Ойл Ко, цілком залежне
от Шеля.

В Африці:

ЄгипетШель Рояль Дотч.

І коли американське геологічне бюро опублікувало свої досліді про запаси нафти в усьому світі, при чому на Сполучені Штати припало 7 міліярдів барил, а на всі інші країни — 53 міліярда — Англія з задоволенням могла зазначити, що більша частина нафтових запасів в «інших країнах» з'осереджена у неї, і що вона може тепер по праву вважати себе не тільки господинею морей, вугілля і заліза, але також і нафтовою господинею.

За короткий час Англія перетворилась на справжню нафтову імперію. Вчинили це перетворення такі особи: Головний майстер цілої справи — Маркус Самуель, енергійний, далекоглядний голова треста «Шель-Транспорт»; далі його заступник Керзон, колишній віце-король Індії; далі — лорд Кордей, голова англійської нафтової групи Пірсона і, нарешті, — технічний радник Джон Кедмен, професор Бірмінгемського університету, фігура, що стоїть начеб-то в затінку. Але цей «технічний радник» фактично розробив увесь грандіозний проєкт завоювання нафти Англією. І це завоювання сталося тому, що цвіт технічної думки та незвичайних організаторських талантів об'єднались з безчисленим капіталом, з силою зброї та з тонкою, розумною, цинічною, скритною та випробованою в усіх межах міжнародних хитрощах дипломатією.

З самого початку Версальської конференції видно було, що, за винятком Англії, ні одна з представлених на конференції держав не здає собі справи в тому, оскільки важно для них подбати про нафтові багатства. Опублікований текст Версальського договору красномовно говорить про те, що з усіх держав, які його підписали, одна тільки Англія достотно-зазначила межі свого нафтового впливу і свідомо, завчасу обдумавши свої наміри, безцеремонно брала собі всі територіяльні шматки, де була хоч крапля нафти. Америка, що мала за собою 70% світового здобування нафти, піклувалась тільки про те, аби не заплямити себе «Європейськими справами»; вона зовсім не цікавилась «нафтовими дрібницями» і з

непокоєм придивлялась до Тихого Океану, де бовваніли контури «жовтої» небезпеки. Франція, досягши економічного й політичного реваншу що до Німеччини, не клала меж англійському нафтовому апетитові, а інші держави піклувались про що хоч, та менше за все — про нафту.

IV.

В міру того, як Англія офіційно та неофіційно, холоднокровно та спокійно забірала нафтові райони, Сполучені Штати послідовно прокидались, приходили до себе, починали виявляти дуже сильне занепокоєння. Демократична партія, що поставила на президента республіки Вільсона відчувала огиду до нафти, точніш — до Standard Oil, але й вона не могла ставитись байдуже до ізоляції Америки в нафтовій політиці. Можна було втішатись тим, що в площині завоювання ринків збуту панує Америка, що у неї по горло вистачає здобутої нафти. Але не робити нічого для усталення свого впливу в нових місцях нафтодобування не дозволяла політична атмосфера 1919 року. Визначились погрозливі перспективи для Америки, що до нафтового голоду, і це спонукало її старанно шукати виходів із глухого закутка. Спожива нафти в самих Штатах незвичайно виросла. Дев'ять з половиною мільйонів тракторів та автомобілів вимагали безліч нафти: вони забірали 85% всієї американської здобичи, а про флоту, промисловість та експорт залишалось всього тільки 15%. Цеб-то, пропонування нафти далі не поспівало за попитом. З цього протиріччя видко було два виходи: скоротити споживу або винайти нові нафтові джерела. Що до першого виходу, то на нього в Америці ніхто б не погодився; в сільському господарстві трактори остаточно затвердились, бо американському землеробству бракувало робочих рук. Всі фермери, та й міські люди, криком би закричали при спробі завести до життя щось подібного до нафтових карток споживи. Коли ж Standard Oil вислала своїх агентів пошукати другого виходу, — знайти нові нафтовиробні райони, то виявилось, що біля всіх нових джерел стоїть англійська варта і на гарматний стріл нікого до них не підпускає.

Одного з цих агентів, що приїхав до Єрусалиму, щоб дослідити палестинські джерела, негайно було арештовано і в 24 години вислано за межі Палестини. У відповідь на протести Сполучених Штатів з приводу цього насильства Британський уряд похвалив вчинок свого Єрусалимського губернатора і твердо заявив, що нікому, навіть англійцям, він не дозволить полювати за нафтою в Палестині та Месопотамії. Можна собі уявити, яке обурення вибухло в Сполучених Штатах, коли там дізнались про таку заяву. Становище погіршувалось тим, що всі змагання великого американського тресту добитись перепустки хоча би до тих місцевостей, де були хоч будліякі натяки на нафту, зустрічали з боку Англії рішучу одсіч. Standard Oil з жалем констатував, що всі місця під сонцем заповіли англійці.

Америка тоді накинута з репресіями на ті нафтові товариства, що назверх мали американський характер, а в дійсності цілковито підлягали англо-голландському трестові. Але на цьому боротьба за нафту не спинилась. Урядові, суспільні й промислові кола Сполучених Шта-

тів вирішили розпочати бій з Англією по всій лінії нафтового фронту. 10 березня 1920 року сенатор Г о р а запропонував, а американський сенат затвердив постанову представити в терміновому порядку доклад «про заходи, що вживаються чужоземними урядами в справі гальмування американської ініціативи, що до світових нафтових багатств». Вільсон, в поспішному порядку, подав сенатові всю історію англійських намагань усунути Америку від нафти та резюмував заходи Англії в чотирьох пунктах так: 1) Чужинцям заборонено володіти й експлуатувати нафтові площі у Великобританії, в її колоніях та в країнах, що знаходяться під її протекторатом. 2) Британський уряд безпосереднє приймає участь в нафтових справах, — капіталом та урядованням через спеціально визначених для того осіб. 3) Англійські нафтові товариства не сміють продавати належні їм нафтові інтереси товариствам, що контролюються чужоземними групами; 4) Британський уряд видав серію декретів, що забороняють перехід акцій англійських нафтових товариств до чужоземців. І американський сенат прийняв (в квітні р. 1920) закон, який надав американському урядові право оповістити резерв нафтових джерел, які не можуть бути продані без санкції міністерства.

То був перший значний крок Америки в справі нафтової політики.

В травні р. 1920 американське геологічне бюро видрукувало свої відомості про нафтові перспективи. Вище я вже вказав, що запаси нафти в Америці вираховані були на 7 мільярдів барил, а в усіх інших країнах — на 57 мільярдів барил. І по викладках геологічного бюро, при споживі Америкою щорічно пересічно коло 400 мільйонів барил, нафтовий запас вистачить для неї на... 18 літ. Інші країни споживають щорічно, пересічно 200 мільйонів барил, й їх запасу вистачить їм на 250 літ.

Звідомлення геологічного бюро остаточно знепокоїло Америку. Світова спожива нафти, що р. 1913 доходила до 565 мільйонів барил, в 1920 році підвищилась до 670 мільйонів барил, і значна частина цього підвищення впала на Америку. Коли так буде тягтися далі, то 18-літні запаси можуть досить швидко вичерпатись. Треба негайно запобігти нещастю. Треба переконати всіх, а насамперед, звичайно, Англію, що своєкорисна політика — згубна, бо доводить вона до небажаних кривавих сутичок. Треба, щоб усім було забезпечено мирний розвиток: під сонцем вистачить місця для всіх.

Америка розпочала проповідь так званої «політики відчинених дверей». Докази йдуть од глибокого розуму та од скорбного серця. Але старої Англії на таку принаду не захопиш. Вона занадто добре знає початки й кінець усіх економічних сутичок. І в протилежність до американських закликів наподоблювати милосердного Лазаря, вона 23 липня р. 1920 опублікувала в Лондоні в «білій книзі» подробиці згоди, складеної 24 квітня р. 1920 в Сан-Ремо між Англією та Францією, що-до нафтових багатств Румунії, Малої Азії, територій колишньої Росії, французьких та англійських колоній; згода ця передбачає можливість поширення її і на інші країни, по взаємному бажанню.

Згода в Сан-Ремо має те принципове значіння, що розмежовує та погоджує розподіл нафтових багатств, зокрема, німецької спадщини, — між Англією та Францією, не залишаючи в ній жадної щілинки, де б могла

вміститись охорона інтересів третьої держави, цеб-то Америки. Суть цієї згоди зводиться до того, що: 1) Англійський та Французький уряди зобов'язуються давати цілковиту допомогу своїм громадянам у переговорах з Румунією, що до придбання нафтових інтересів товариств, секвестрованих румунським урядом у німецької нафтової групи; надбання мусить бути розподілене між англійськими та французькими групами; 2) те саме мусить бути зроблено й у колишній Росії; 3) франко-англійські товариства користуються різними полегкостями й пільгами приконкурсах на концесії в зонах впливу, колоніях та протекторатах; 4) Франція дістає в Месопотамії 25% чистого здобування нафти по риночній ціні; при наданню месопотамських участків приватним товариствам до експлоатації вона дістає 25% акцій кожного товариства по випускній ціні, але товариства залишаються під англійським контролем; 5) Франція надає англійському товариству концесію на збудовання двох окремих нафтоводів та залізниць в Малій Азії для перевозу месопотамської та перської нафти до одного чи кількох східних портів Середземного моря.

Згода в Сан-Ремо знову несподівано упала на американців та вразила їх. Виявилось, що ласкавими словами нічого не дістанеш, що треба вимагати й виривати свої «права». Але американська влада була ще в руках демократів, які в особі Вільсона мали надію обійтись без погроз. Тому в Штатах вибухла палка боротьба проти Вільсона, на чолі якої стали республіканці, а учасниками — Standard Oil та інші трести, що вимагали активності нафтової політики та припинення переслідування трестів. Аргументів у республіканців було більше, ніж треба, й їхня агітація користувалась великою популярністю.

10 серпня р. 1920 підписано Севрський договір з Турцією. В ньому ще раз виявилась близорукість Америки. Англія ж немов на стале заснувалася у Месопотамії та Аравії. Це підлило олію до вогню. Вільсон написав кілька енергійних нот: в листопаді р. 1920 Великобританії, а в лютому р. 1921 — Лізі Націй. Американський погляд на справу формулювався в цих нотах так: «Всі зацікавлені держави мають право приймати участь в експлоатації тих нафтовиробних районів, що на основі мирних договорів поставлені під мандат тої чи іншої держави». Нота закінчується словами, що тільки «прикладання такої політики до всіх світових нафтових багатств дасть можливість раціональної та повної їх експлоатації в інтересах не одної держави чи групи держав, а в інтересах всього світового господарства».

В час, коли писалася ця нота, директор Standard Oil Тігель зробив на нафтовому конгресі сенсаційну заяву, що нині Сполучені Штати без імпорту нафтових продуктів з-за кордону, — головним чином, з Мексики, — не можуть уже задовольнити навіть свої внутрішньої потреби в нафті. По його підрахунках р. 1920 Сполучені Штати спожили, крім 405 мільйонів барил, здобутих у власних надрах, ще 120 мільйонів барил, імпортованих з Мексики. Тігель отверто сказав:

«По своему становищу в світовій торгівлі, по своїй економічній та фінансовій потужності, Сполучені Штати, без жадного сумніву, мають можливість вимагати перерозподілу закордонних нафтоносних районів,

щоб дістати частину того, що інші країни (натяк на Англію) жадають без розділу заховати по себе».

Питання боротьби за нафту виноситься на трибуни мітингів і стає виборчою платформою американського президента Гардінга, що недавно нагло вмер. От, наприклад, що говорив він на зборах:

«Тоді, як ми марнуємо час, навчаючи світ альтруїзму, інші країни, а зокрема Великобританія, — позахоплювали світові нафтові багатства, які уявляють з себе ключі до світової економічної могутності».

Незадоволення виборців економічним ідеалізмом президента Вільсона було остільки велике, що за останні сорок літ жадна партія не мала такої подавляючої більшості і в палаті депутатів і в сенаті, яке зараз має республіканська партія, а Гардінг вибраний був президентом майже небувалою в історії Америки більшістю.

Цікаві відповіді Англії та Ліги Націй на ноти Вільсона. Перша зразу ж взяла примирений тон і натякнула, що Америка згодом може дістати доступ до нафтової месопотамської промисловості. Англія визнає принцип волі й рівності, що-до експлоатації нафтових джерел, але надзвичайно дивується, що Америка, яка має на своїй території 70% світового добування нафти та контролює ще 12% її добування на сусідніх територіях, — чомусь то робить висновок про катастрофальний стан своїх нафтових ресурсів. Що ж до Ліги Націй, то вона, посилаючись на те, що питання про розподіл мандатів групи А (до цієї групи входила й Месопотамія) — над чим вона дуже жалкує — було вирішено до отримання ноти, пропонує Сполученим Штатам увійти до Ліги Націй, при чому остання дає обіцянку, поставити тоді питання про «мандатні» країни на «остаточне вирішення».

Після Сан-Ремо всім стало видко, що до світового нафтового конфлікту втягнуто Францію. Уступки, які зробила Англія Франції, були явною страховкою проти претензій Сполучених Штатів. І тому, що Франція р. 1921 та р. 1922 виявила свою власну нафтову політику, то я спробую коротко окреслити її нафтову позицію.

Власна французька нафта розробляється англійськими нафтовими компаніями в Алжирі (близько Орану), Марокко, Мадагаскарі, Лаосі та на новій Каледонії. По скінченню світової війни пробні свердлові праці (під проводом російських геологів) ідуть у самій Франції, по Ізеру.

Але коли експлоатації французьких джерел нафти невеликі, то значно більшою виказується участь французького фінансового капіталу в нафтовій промисловості. Капітали, вкладені французькими банками до закордонних нафтових підприємств досягають кількох мільярдів франків. Більшість акцій де-яких з цих підприємств, а тому і контроль над ними, перебувають в руках цих банків. Та банки ці піклувались виключно про те, щоб регулярно й акуратно стригти купони, які дають їм солідний зиск.

Спожива нафти Францією невелика, і вся продане імпортованої з-за кордону нафти монополізовано десятима компаніями, які утворили картель і не допускають ніякої конкуренції. І так собі, нізащо ніпрощо, цей картель збирав на свою користь що-року гарненьку суму в 50 мільонів франків.

Щоб розробляти самій свою нафту, — а до цієї думки там уже близько підходять, — у Франції немає всього того, що підготовлюється й нагромаджується на протязі літ, що дістається після довгого досвіду. У неї немає техніків для свердління, спеціалістів геологів, нафтоналивної флоти, помп, резервуарів для переховання нафти, перегонних заводів, прокладених нафторинв. Щоб це все надбати й здобувати, треба заснувати цілу низку вищих шкіл та пристосувати свою металургічну промисловість до виробу потрібних нафтовій промисловості технічних предметів; мало того, що французька металургія не пристосована до цього, вона ще потребує дешевого палива, а тона вугілля у Франції коштує значно дорожче, ніж в Англії та Німеччині. Таким дешевим паливом є та сама нафта, яку треба здобути. Повстає зачароване коло, з якого вихід один: повна передача французьких нафтових джерел чужинцям, у яких уже й треба купувати дешеве паливо.

Безвихідне становище французької нафтопромисловости підглянів концерн Royal Dutch і р. 1919 звернувся до кабінету Клемансо з пропозицією взяти на себе експлоатацію нафтового багатства Франції, на умові передачі їй певного проценту здобутих продуктів для французьких промислових, військових та морських потреб. Французький парламент, на розгляд якого поступила ця пропозиція, вагався. Але лорд Керзон в Сан-Ремо зробив відповідні кроки на користь концерну, і Франція погоджувалася віддати свої джерела в експлоатацію англо-голландського товариства, а замість цього Англія згодилася на вступ до С и р і і генерала Г у р о з його сенегальськими військами.

Standard Oil також, з свого боку, пропонував Франції спорудити в Гаврському порту велетенські резервуари для переховання нафти та прокласти звідти нафтовод просто до Парижу. Але це мало б наслідком дешеву нафту та повне усунення десяти французьких компаній, що клали до своєї кишені що-року 50 мільйонів франків за перепродаж нафти. Ці десять компаній, боронячи свої інтереси, завзято накинулись на французький уряд; одночасно проти американського тресту виступила й Англія, і всі пропозиції Standard Oil було відхилено. Франція добре зрозуміла Англію. У Франції з'явилось багато дуже цінних монографій по нафтовому питанню, що ґрунтовно й далекоглядно розробили його. В цих монографіях французькому урядові вказані шляхи, якими треба йти у нафтовій політиці. Франція як-найкраще бачила, що Англія піклується так про французькі джерела не тому, що мріє про розвиток французької нафтової промисловости. Менше за все Англія мала це на думці. Політика Англії, що-до Франції в справі нафти, була, коли можна так висловитись, — своєрідним «концесійним мальтузіанством». Концесії добивались не для р о з р о б к и, а для з н и щ е н н я можливого майбутнього супротивника. На галай-балай іде праця, все має примітивний характер і, по прикладу Пенелопи, в ночі розпускається те, що наткано за день.

В Сан-Ремо Францію явно ошукано. Обурення, викликане в Америці цією угодою, зробило у Франції дуже сильне вражіння. З Америки, у якій Франція була й є в боргах по шию, жартувати дуже небезпечно: кожної хвили вона могла на смерть задушити Францію грошовими вимо-

гами. І Франція чекала тільки випадку, коли б можна було підставити ногу Англії та скинути з себе вбивчу опіку її.

Такий випадок трапився, коли на близькому сході поділена й при-
давлена Турція виявила ознаки життя. А дихати Турція почала
тільки тоді, коли ослаб натиск на неї Англії. Самим значним чинником,
що ослабив цей натиск була категорична вимога індуських мусульман,
заявлена їх делегаціями Британському уряду в р. 1919 та 1920. Вони ви-
магали, щоб «Турецька імперія залишена була в такому вигляді,
в якому вона була перед війною». В липні 1919 року на чолі не-
значного турецького руху, спрямованого до національного відродження
Турції став Мустафа Кемаль-паша, який остаточно порвав з офіційною
політикою Царьгородського турецького уряду. Нову силу на Близькому
Сході радо привітала Франція, яка здогадалась, що, йдучи в контакт з
Мустафою Кемалем пашою, вона зможе чинити проти переваги Англії
на близькому Сході, — тої переваги, яку з нехиттю примушена була ви-
знати у Севрі; крім того, Турція допоможе їй наблизитись до Мосульських
нафтових джерел. Для перегляду ж Севрського договору трапився як раз
щасливий привід: в Греції стався державний переворот, який привів до
влади, замість короля Олександра й Венізелоса, прихильників Антанти, —
короля Костянтина й Гунаріса, начеб-то противників Антанти.

Для Англії повне відродження Турції було рішуче невигідним.
Вона нічого не мала проти відновлення халіфату, охорони Турецької
магометанської культури, та встановлення сприятливого нейтралітету
Турції, що-до її колишніх арабських провінцій. Але втратити Месопота-
мію, це для Англії було рівнозначним втраті величезної суми видатків,
зроблених нею на закріплення середньосхідних позицій в Азії. Бо-ж Ме-
сопотамія і до і після війни обійшлась Англії в 350 мільйонів фунтів стер-
лінгів. Од такої суми не легко відмовитись.

Цілий 1921 рік Англія та Франція стикалися на роздоріжжі близь-
кого Сходу. Англія штовхала Грецію погромити турків, Франція допомо-
гала Турції. Літом 1921 року Англія принадувала Францію повною
волею рухів в питанні Верхнього Шлезьку на умові солідарних виступів
проти Ангори. Франція одмовилась. Її ореол в очах мусульманства все
ріс, і нарешті вона зважилась остаточно звязатися з Ангорою. 20 жовтня
1921 року Франція підписала з Ангорою договір, що змінив встановлений
в Севрі турецько-сирійський кордон. Ця згода віддала кемалістам Джезі-
рет-Ібі-Омар, пункт, який з стратегічного погляду має значіння ключа
до Мосула, якого французам не пощастило взяти в межі свого впливу
в Сирії. Після цієї згоди для Англії небезпека втрати нафтові частини
Месопотамії стала цілком реальною.

З другого боку, Англію непокоїв Standard Oil, що явно почав підкра-
датися до Анатолійської нафти. Америка прокинулась і розпочала при-
дбання всяких вигод з суперництва європейських держав на близькому
Сході. Мета Америки — захоплення нафтових районів по обидва боки
залізниці, що йде від Емурталіка до перського кордону, а також мати до-
ступ до площі Ерзерумської нафти. І вона дуже витримано йде до
цієї мети.

Англія помстилась на Франції у Вашингтоні на конференції по роз-

бросенню; вона позбавила там її всякої підтримки, і Францію скривдили, визнавши за нею право на таку малу флоту, якої не вистачало для чисто державних потреб. Протести й викладки Франції визнано було імперіалістичними, і це позбавило її симпатій Америки. На Вашингтонській конференції Англія та Америка урочисто оповістили «нафтове замирення» але цей факт ні на хвилину не припинив запеклого суперництва у цій справі двох світових велетнів.

V.

Таким чином, після війни питання про нафту з площини мирної згоди перейшло в площину небезпечних «дипломатичних» дискусій. Всі інші спірні питання врешті теж концентрувалися коло нафти, і з-за місцевості, де знаходились достатні нафтові джерела, великі держави готові були на всіх конференціях, нарадах, міністерських побаченнях, у Верховній Раді, — жертвувати й «принциповими» гадками й тими чи іншими істотними вигодами своїми. Зокрема, Америка, що так часто виголошувала самі високі принципи, що до економічного життя, на ділі виявляла той самий дух та вживала тих самих заходів, які властиві всякій сучасній імперіалістичній державі, що мріє про ролі світового гегемона.

Багато літ назад, американський мільярдер і, як водиться, **добродич** — Карнеджі, доводив студентам одного з університетів, що «промислова корона» мусить належати Сполученим Штатам.

Така мета радикально розходиться з славетною теорією, яку американський президент Монроє 23 грудня 1823 року сформулював в своєму допису до конгресу Сполучених Штатів у формі таких тез:

«Всяке втручання європейських держав до внутрішніх справ американського суходолу, чи спроба колонізувати або політично впливати на яку-будь частину цього суходолу, — вважається ворожим актом супроти Сполучених Штатів». В свою чергу «Сполучені Штати відмовляються від усякого втручання до європейських справ». Пильно обстоюючи перший принцип, Америка все більше й більше звужувала розуміння «європейських справ». Не кажучи вже про боротьбу за Манджурію, про боротьбу за панування на Тихому Океані, про всякі японо-американські, американсько-російські конфлікти, про участь Америки у всеєвропейській війні, яка таким чином перетворилась у Світову, вона серйозно намагається взяти у російського советського уряду концесію, яка б дала їй реванш над Англією, що усунула її від самих привабливих нафтових кавалків. Америка цікавиться і російським золотом, і лісом, і багатьма іншими речами. Вона не раз виряжала до Росії великі експедиції з метою дослідити її підземні багатства. Зараз вона особливо цікавиться нафтою, що стала базою її політики. Північна половина Сахаліну та Камчатки мають необмежену кількість нафти. Через відомого Вандерліпа Америка підписує з большевиками «самий грандіозний контракт у світовій історії», як то кваліфікувала англійська газета «Daily Chronicle». І ця концесія, безперечно, примусила Ллойда Джорджа перейти від загравання з комуністами до заключення з ними торговельного договору. Але помилилась у своїх розрахунках і Америка й Англія. З большевиками не йде ніяка

справа, бо ці добродії користуються таким, так би мовити, купецьким шантажем, що відштовхує від них навіть дуже негідливих людей; ні з концесій Вандерліпа ні з англо-советського договору пуття не вийшло, хоч у всіх ще в пам'яті та полеміка, яка розгорнулася у пресі навколо цих подій, перебільшені сподівання одних та сумніви других. За Вандерліпом стояла міцна фінансова група, переважно з каліфорнійських фінансистів, але й уряд Сполучених Штатів занепокоєно прислухався до приватних переговорів між Вандерліпом та Леніним, і в потрібний момент натиснув би всі пружини, щоб дати американському промисловцеві необхідну підтримку. Взагалі тепер Америка воліє йти за прикладом Англії. Її громадська думка — всупереч теорії Монрое, — вимагає від свого уряду інтервенції до всіх справ Європи, коли, на її погляд, ігноруються американські інтереси.

По кина близькому Сході розгоралась сварка між Англією та Францією, Standard Oil енергійно працював у Персії. Тутешніна фтові поля, — між иншим, ще зовсім мало досліджені, — поділяються на дві зони: північну та південну. Південна частина міцно захоплена Англією, що ж до північної, то вона тільки частинно, і то по сумнівних переуступках, прибрана була до англійських рук. Це доглядів Standard Oil, і йому пощастило, після цілорічних переговорів з перським урядом, дістати постанову вищого перського законодавчого органу — Меджілісу — з 22 листопаду 1921 року, — про здачу американському нафтовому трестові концесії на здобування нафти в північних провінціях Персії, — в перському Азербейджані, Гілані, Мазандерані, Хоросані та Астрабаді.

Звідси недалеко вже було й до спроб пересунутись з півночі на південь, в «посідання Англії». 17 березня р. 1922 американський посол в Тегерані звернувся до перського уряду з категоричною пропозицією встановити, що-до Персії, принцип «одчинених дверей». І занепокоєна Англія до клопот про долю Месопотамської, вказаної вище Анатолійської та Ерзерумської нафти додала ще піклування про утримання за собою південної нафтоносної Персії.

Американська нота з 27 листопаду 1920 року, адресована Англії, вимагала «рівних та однакових прав торгівлі та промисловости на всіх територіях, що підлягають владі держав у наслідок війни, бо «Сполучені Штати, що спричинились до перемоги, не можуть дозволити ігнорувати своїх інтересів у питаннях, які повстали в наслідок війни». Побачивши, що Англія ухиляється дипломатично від американської «справедливости», воліючи більше власну «несправедливість», Америка по англійській методі, здобуває значні успіхи в міжнародному політико-економічному маштабі, і Англія зараз же переходить на платформу згоди та в особі свого «чарівника» Ллойда Джорджа пробує відразу розрубати всі європейські та світові гордієві вузли.

У Ллойда Джорджа повстає ідея, що втілилась потім у форму Генуезької конференції. Він гадав скликати представників усіх великих та малих держав і розгорнути перед ними картину близької катастрофи, коли тільки остаточно й неповоротно не погодяться між собою сильні світу цього. Зв'язок політичних подій з економічними розумівся сам собою, але конференція мусіла поринути у вивчення народногосподарських

змін післявоєнної доби й накреслити шляхи до відновлення нормальних відносин, не торкаючись, по змозі, політичних сварок.

Сотні делегатів і тисячі гостей, що прибули до Генуї, на першому ж засіданні почули від Ллойда Джорджа фразу, яку багато не всі зрозуміли, як слід. Він сказав приблизно таке:

«З Генуї вийшов той, хто відкрив Америку; можливо, що в наші дні хто-небудь з Америки відкриє Геную».

Цією фразою він натякав на необхідність, — зрозуміла річ, для «порятунку» культури, — офіційної інтервенції Америки до європейських справ. У водовороті цих справ, при близькій в них участі американських державних діячів, їм можна буде предкласти такі варіанти резолюцій, що дозволять Англії й невинність заховати й капітал надбати. Так сталося з Вільсоном у Версалі. Всі його 14 пунктів програми було прийнято, але у форму цієї програми було влито такий зміст, який подобався Ллойд Джорджу.

Америку фраза англійського прем'єра не зворушила; Європу вона давним давно вже відкрила. Америка повелась дуже практично. Вона неофіційно підтримала нелегальну конференцію, що переводилась одночасно з генуезькою в Лондоні на початку квітня, де люде діла, — представники трестів, банків та інших аналогічних підприємств, — обмірковували найбільше раціональні способи розмежування сфер своїх впливів та розподіл експлоатації природних багатств. І поки дипломати в Генуї топтались на тому самому місці, в Лондоні досягнуто було згоди англо-голландського й американського трестів, що-до кавказької нафти, а також, як про те йшли чутки гідних віри джерел, і що-до нафтових багатств Месопотамії, Персії та Палестини.

Спричинились до цієї нафтової згоди... большевики. Нарком Кра-сін хотів оддати кавказьку нафту Royal Dutch-Shell-ю і невгамовані нафтові конкуренти приспішили згоду, зрозумівши, що большевикам ходить не тільки про золото за концесії, але справа йде про їх взаємну боротьбу з-за Апшеронського півострову та Грозного, боротьбу, що може скінчитись новою війною, в якій Європа потоне в крові, а примара світової большевицької революції набере нарешті тіла й крові.

Тут треба зробити невелике ухилення, аби схарактеризувати становище так званої російської нафти в її минулому й сучасному. Я свідомо досі не торкався цього, бо Росія після 1917 року не мала власної нафтової політики, і тільки на засіданню трьох Інтернаціоналів Радек оповістив, що Грузія була завойована й окупована з-за нафти. Цим актом поки-що й обмежився нафтовий імперіалізм совєтської Росії. В дальшому комуністи пробують тільки вигідніше продати нафтові райони, а питання про бакінську та грозненську нафту ґрунтовно обмірковують тепер закордонні фінансисти.

Правда таки, між иншим, і те, що про цю нафту завше найбільше дбали чужинці.

Росія давно вже стала на другому місці по здобуванню нафти в усіх статистичних таблицях. На бакінській території працювали десятки підприємств, улаштованих по останньому слову американської техніки свердління й тартання. Треба зазначити, що російська наука й російські

винахідники багато спричинились до розвитку нафтової справи. І територія Баку, по простору нафтоносної площі, по високій якості нафти, здається, не має собі рівні. По гадці геологів, весь Апшеронський півострів і значна смуга прибережного морського дна — нафтоносні. Засипка Бібі-Ейбатської затоки вказала, що на відкритих коло моря шматках землі здобувається «лишке вугілля». В де-яких місцях, ідучи на човні морем досить кинути до води запалений сірник, щоб мати саме фантастичне, саме химерне полум'я, яке тільки можна собі уявити. Це горять гази, що підіймаються на морський поверх. Відомі всім також так звані вічні вогні в своєрідній церкві вогнепоклонників, що перебувають в Сураханах, маленькому татарському селі, 13 верстов од Баку. І на бакінській території йшла довгі роки дуже інтенсивна, але незвичайно грабіжницька експлоатація нафти. Діри свердлилися тільки для того, щоб дійти до фонтану. Промежні, незначні верстви нафти проминались, і тому що-року її дуже багато пропадало дурно. Дойдуть до фонтану, — власники, як у казці, перетворюються негайно в мільйонерів; не дібються — закидають стару свердлову діру, свердлять нову або перетворюються в старців, стріляються, гинуть. Іноді довгожданий фонтан заб'є, попрацює кілька хвилин і починає горіти з якоїсь самої дріб'язкової причини, горить цілі місяці і так освітлює ціле місто Баку, що можна на вулиці о дванадцятій годині ночі читати книжку. А фонтани викидають сотки тисяч пудів нафти за одну добу. Та це подробиці. Важно те, що 60% бакінської нафтової промисловості зосередилось у Royal Dutch-Shell, а Standard Oil придбав решту — 40%, купивши вже перед 1921 роком у Нобеля всі його акції.

Бакінські нафтопромисловці були улюбленниками імператорських урядів; вони зачинили завше жажливий бунт, коли в інших районах Кавказу знаходили нафту; вони зараз же заводили, що-до цих районів, різні перепони, аби задусити в зародку нафтопромисловість в сусідніх районах. Їх вимоги, що-до бідної Грузії, особливо підтримувались численними великими князями, бо на Грузію вони дивились, як на чарівну країну, де можна й треба пити вино, веселитись та мати заповітні ліси. Заводи та димарі тільки поспували б розкішну панораму цієї перлини російської царської корони. Тому в Грузії майже не існувало економічно-промислових значних організацій. Кахетинська й гурійська нафта збиралась селянами без жадних спеціальних приладів, та й шла вона виключно на їх власні потреби. Тільки манганові пощастило в Грузії: його було дозволено здобувати, і то тільки тому, що грузинські копальні мангану, єдині в цілому світі по кількості продукту, потрібні були всім.

З козаками не можна було справитись так легко, як з Грузією, бо козаки мали і вплив і дуже підтримку в Петербурзі. Хоч і пізніше за бакінську, але все таки розпочалась експлоатація нафтоносних козацьких земель, де заснувались досить солідні промислові підприємства. І що ж? Р. 1914 в Ембсько-Уральському районі вся здобута нафта дісталась англійським фірмам або тим, в яких значну участь мав англійський капітал. В Грозненському районі підприємствам, в яких був заінтересований англійський капітал, належало 50 % цілої здобичи нафти; в Майкопському — 90%; з решти козацьких районів, в Челекенському —

15%. В Сахалінському, Ферганському, Чатлінському та Нафталанському районах працювало також в кожному по одному підприємству при участі англійського капіталу. Той самий капітал приймав участь і в підприємствах, що були безпосереднє зв'язані з нафтовою промисловістю. Вся сума зазначеного англійського капіталу була рівною 183.295.400 золотих карбованців!

При більшевиках «російська» нафтопромисловість дійшла до такої руїни, що треба буде багато літ щоб відбудувати її. Спрощуючи та упрощуючи функції нафтової промисловості комуністи знищили і старе і нове, — цеб-то разом з водою викинули зночи і дитину. Вони завели «поліпшену» промислову географію, розікрали технічні знаряддя, вигнали, або попереводили, одного на місце другого, більшість досвідчених інженерів, що здавна пристосувались кожний до свого промислу. Не дивлячись на кари, робітники порозбігались хто-куди, роботи стали. І все промовля за те, що там ми маємо зараз не нафтову промисловість, а нафтовий цвинтар.

З вугіллям більшевики покінчили ще раніш. Поставивши своїм завданням відновити об'єднання Донецького басейну з Росією, вони р. 1919 досягли цього, але потім, скільки не намагались «ударними» способами відновити камінно-вугільну промисловість, добились тільки того, що остаточно зруйнували її. Зруйнували настільки, що єдиною підвалиною їх економічного існування оставався ще Кавказ, тоді ще не окупований ними. Про це чорним по білому написано в «Економической Жизни». Червона армія, в квітні 1920 року, переможно, без єдиного стрілу, увійшла до Баку, де переховувались сотки мільйонів пудів нафти. Негайно з Баку потяглися валки барок з нафтою до Росії. Коли поперше в Астрахані з'явилася нафта, її на пристанях зустрічали грандіозні маніфестації. Натовпи народу з захопленням кричали:

«Нафта! Нафта! Хай живе нафта!»

Те саме було по всій Волзі.

Імпортувавши до Росії всі запаси нафти, більшевики наче живою водою поприскали російський економічний організм. Заворушилися потяги, задимили доменні печі, засвітила електричність. Але економічний організм Росії прокинувся тільки на хвилину. Після того, як були вичерпані нафтові запаси, більшевики своїми, зазначеними вище експериментами, вбили нафтовий промисел і «зрівняли» Баку, Грозний та інші країни з рештою районів Росії.

І коли залишити на боці божевільні проекти військового походу на Європу, то єдиний вихід з цього глухого кута, в якому опинилися більшевики, це запросити заморських капіталістичних варягів для експлуатації тих самих природних багатств, які були й раніш уже їх власністю. І в першу чергу, більшевики готові запропонувати їм захоплене Закавказзя, в обмін на «закордонну валюту».

Ми вже знаємо, що Standard Oil та Shell об'єдналися для оборони своїх інтересів на Кавказі. Поль Ембер, у «Figaro» з 13 квітня 1922 року, в статі, під назвою «Російська нафта в Генуї», подає до відома, що оборона ця спрямована «проти тих націй, які запропонували б анулювання надбаних досі концесій на утворення нових, як засобу для сплати Російських

боргів». Ця відомість надзвичайно знаменна. Поперше, не без підстав, «Figaro» вбачає в згоді Standard Oil та Shell'я диверсію проти Франції, що за останні роки придбала на паризький біржі безліч нафтових акцій. По-друге, ця інформація вказує на те, що у Франції був план, по якому всі російські концесії мусіли бути передані чужинцям для погашення російських боргів по старих позичках. І тому що Франція — самий значний кредитор колишньої Росії, то львина частина «концесійного зиску» перепала б їй. І «Figaro» рішуче радить французьким фінансистам шукати доступу до російських нафтових багатств. «Для Франції, запевняє він, це питання першої необхідності».

«Международная Жизнь», щотижневик Російського советського народного комісаріату закордонних справ, в № 7 (125) з 22 травня 1922 року, щиро вітає пораду впливової французької газети та заявляє:

«Поскільки французька буржуазія бачить в надбанні концесій на природні багатства советської Росії шлях для задоволення своїх фінансових вимог, вона стає на шлях ділової вигоди для обох сторін».

Згода Standard Oil та Shell'я, а також план Франції, що-до погашення російських боргів, уже за часи генуезької конференції, викликали заворушення серед політиків. Вони втрачали голову. Але люде діла піддали їм ідею негайного скликання в тій самій Генуї Верховної Нафтової Ради, що все зрегулює. І представники нафтових трестів, що були присутні в Генуї, як спостерегачі, зійшлись на нараду в Гассуеном, директором американсько-французького нафтового синдикату. На чому вони стали, вкрито тайною, але в заінтересованій англо-американській пресі стали траплятись статті, що зводили на нівець всі хитромудрі сплетіння французького плану концесійних взаємовідносин з большевиками.

Оскільки я розумію, англійці й американці нічого не мають проти французької пропозиції: російські концесії надаються для сплати царських боргів, але належні Франції сплати вона дістане від Англії та Америки у яких вона сама по вуха в боргах. Цеб-то, замість грошей, Франція діставатиме формально складені квітанції про те, що з такої то суми, яку отримано від російських концесій, на долю Франції припадає стільки-то, але вся ця сума утримана Америкою на погашення французького боргу.

Треба погодитись, що така можлива перспектива досить сумна. І Франція, не відмовляючись од свого плану, зненацька виявляє де-яку ніжність що-до комуністів. Депутат Ерріо, член тієї самої партії, поруч з якою йшли, в ній числились та числяться: автор Версальського договору «тигр Клемансо» і «фруйнующий» міністерства Тард'є та Франклен-Бульон, який підписав згоду з Ангорою, і сам Пуанкаре, — вирижається в дорогу, з помістю прибуває до Москви, розмовляє з Леніним, захоплюється советськими порядками, вертається до Парижу, застає там сіяючою з радощів Скобелева і розпочинає енергійну кампанію за договір з большевиками.

Пізніше за інших Франція починає загравати з комуністами, але раніш ніж інші дістає той нуль, який отримують усі, хто має справи з червоними реакціонерами. Бо крім внутрішнього розкладу, договори з большевиками нічого не дають.

А на близькому Сході події міняються. Протеже Франції — Турки,

блискавкою громлять Греків. Франція пишається, Ллойд-Джордж дивується наслідкам своєї гнучкої дипломатії. Англія зайшла занадто далеко в своїй грі. Самий довголітній її прем'єр падає, і кличеться новий уряд виправити помилки Ллойда Джорджа.

На Лозанській конференції, особливо другій, ми спостерігаємо, як турки добиваються задоволення всіх своїх вимог, на умові відкриття простору для праці союзників у нафтоносних районах та надання їм усіх потрібних шляхів, як до цих районів, так і для експорту звідти відповідних продуктів.

Поведінка союзників на Лозанській конференції була надзвичайно однодушною. Безперечно, спричинилась до того і красномовна пересторога Америки, але безумовно — об'єднатись Антанті найбільше допомогли Чічерин з товаришами, що виявляли бажання панувати на Чорному Морі. Однак, внутрішні протиріччя між великими державами, що-до питання про Месопотамію, не усунено. Франція підтримує вимоги Турції, що-до Мосула, сподіваючись потім його опанувати. Англія не спить та поспішно скуповує там усі нафтові участки. По неперевічених, правда, інформаціях, їй пощастило купити до 90% усіх участків, і Англія може тепер спокійно дозволити всім державам іти до Мосулу на рівних з Англією політичних справах, бо економічне поддання Англією цього нафтового Ельдорадо забезпечено.

По братньому поділивши з Англією Персію, Америка для розробки своїх перських північних нафтових концесій потребує дешевих шляхів. Найбільше вигідний шлях експорту продуктів іде не в напрямі Перської затоки, а через Кавказ. Кавказ же вабить Францію, яка з жалем дізналась недавно, що всі вільні нафтоносні бакінські землі віддано Азербейджанським Советом американцям для свердління; що-до англійців, то вони також задивляються на Батумський порт, — ці «ворота Баку». В кулуарах Лозанни йшло тому «оточення Кавказу». Недалека майбутність принесе нам з Кавказом багато несподіванок.

Отже через те, що нафта має високе значіння для військових, транспортних та промислових цілей, стала вона об'єктом гарячих прагнень сучасних великих капіталістичних країн. Англія перша доцільно витрачає колосальні зусилля на опанування нафтою, і вона швидко перетворюється в найсильнішу нафтову імперію. Слідячи за Англією йде Америка, і в грудні р. 1922 «продовольчий диктатор» Гувер, в своєму річному звіті конгресові, з задоволенням констатував, що, хоч нафтових ресурсів Сполучених Штатів ледве чи вистачить дальше, ніж на «одно покоління», але заходи, які вжито за останні часи нафтовою промисловістю та державою, дають право сподіватись, що і «в майбутньому місце, яке займають у цій галузі світового господарства Сполучені Штати, за ними зостанеться». Де-які з цих заходів нам відомі; про інші не тяжко здогадатись, але багато де-що в цих річах старанно затаюється. Суперництво між Англією та Америкою ще стане на денному порядку. Чим скінчиться розподіл нафти, пророкувати тяжко, але безперечно, що майбутні політичні сутички світового масштабу провадитимуться під знаком війни за «ливке золото».

24. IV. 1923.

Л и т е р а т у р а:

H. Bérenger. — Le pétrole et la France.

F. Delaisi. — Le pétrole, Paris, 1921.

P. Apostol et A. Michelson. — La lutte mondiale pour le pétrole et la Russie, Paris, 1922.

Le Courier des Pétroles.

L. Le Page. — L'imperialisme du pétrole.

Le Sallon. — Théorie succincte des cription, conduite et entretien du moteur Diesel. Paris, 1921.

Технико-Промышленный Вѣстник за 1922 р.

Международная Жизнь за 1922 р.

«Нефть», ст. Д. Менделѣва в Энц. Сл. Брокгауза и Эфрона, т. 40.

Труды Бакинского Сов. Съѣздов Нефтепромышленников.

П. В. Оль. Иностранные капиталы въ Россіи.

«Борьба за нефть», ст. М. Рабиновича въ «Красной Нови» (Рец. на книгу Делезі)

«Міровая борьба за нефть», ст. А. Михельсона въ «Совр. Зап.», п. IV, 1921 (Перший розділ книги «La lutte mondiale» etc.).

В-во „НОВА УКРАЇНА”

1. Андрієвський П., проф.: Сучасні експериментальні досади на межі між живим і мертвим. Стор. 16. Ц. 2 к. ч.
2. Айолло Г.: Національна проблема на сході Європи. Стор. 36. Ц. 5 к. ч.
3. Антонович Д., проф.: Український театр. Стор. 16. Ц. 3 к. ч.
4. Антонович Д., проф.: Українське мистецтво, конспективний історичний нарис) Стор. 12. Ц. 2 к. ч.
5. Антонович Д., проф.: Перша Наталка-Полтавка, з портретом. Стор. 16. Ц. 2 к. ч.
6. Баар І.: Осудовисько, оповідання, перекл. з чеської В. Королів-Старий. Стор. 44. Ц. 6 к. ч.
7. Білецький Л., проф.: Перспективи укр. літературно-наукової критики. Стор. 84. Ц. 12 к. ч.
8. Богацький П.: Під баштою зі слонової кости, новеля. Ст. 96. Ц. 12 к. ч.
9. Богацький П.: Сьогоднішні літературні прямування. Стор. 88. Ц. 12 к. ч.
10. Винниченко Вол.: Гріх, драма на 3 дії. Стор. 74. Ц. 9 к. ч.
11. Винниченко Вол.: Закон, п'єса на 4 дії. Стор. 80. Ц. 10 к. ч.
12. Винниченко Вол.: На той бік, оповідання. Стор. 114. Ц. 14 к. ч.
13. Винниченко Вол.: Знаменна подія. Стор. 16. Ц. 2 к. ч.
14. Винниченко Вол.: Єдиний революційний демократичний фронт. Ст. 24. Ц. 3 к. ч.
15. Вороний Микола: Пером і пеналом. Стор. 48. Ц. 6 к. ч.
16. Грабів Я.: Робітничий кооперативний рух у Чехословаччині. Стор. 36. 4 к. ч.
17. Г. Н.: За ідею. Жарт на 1 дію. Стор. 32. Ц. к. ч. 4
18. Наш Гр.: Фатальна помилка революцій. Стор. 16. Ц. 2 к. ч.
19. Григорів Н.: Підстави української національно-державної політики. Стор. 28. Ц. 2.80 к. ч.
20. Диканько М.: Роман, оповідання. Стор. 48. Ц. 6 к. ч.
21. Журба Галина: Метелиця, картини. Стор. 28. Ц. 3.80 к. ч.
22. Кобилянська Ольга: Василка, новеля. Стор. 32. Ц. 4 к. ч.
23. Кобилянська Ольга: Вовчиха, новеля. Стор. 76. Ц. 10 к. ч.
24. Коберський К.: Господарське самоврядування (про державу гільдій). Ст. 32. Ц. 4 к. ч.
25. Кушнір Вол.: Спроба характеристики ідейних підстав укр. політичного москво-фильства. Стор. 44. Ц. 5 к. ч.
26. Левинський В.: Що таке політика. Стор. 40. Ц. 5 к. ч.
27. Левинський В.: Етика й соціалізм. Стор. 36. Ц. 4 к. ч.
28. Масарик Т. Г. Слав'яни по війні. Стор. 28. Ц. 3.50 к. ч.
29. Петрів В.: Суспільство й війсьکو (соціально-історичний нарис). Ст. 48. Ц. 6 к. ч.
30. Підмогильний В.: Повстанці, нариси. Стор. 48. Ц. 6 к. ч.
31. Проліс М.: В тенетах далечини (пам'яті Гр. Сковороди). Стор. 60. Ц. 8 к. ч.
32. Сімович В., проф.: На теми мови. Стор. 48. Ц. 6 к. ч.
33. Срібляньський М.: Від III Інтернаціоналу до III Риму. Стор. 24. Ц. 3 к. ч.
34. Угринський К., проф.: Комунізм і індивідуалізм у квіток. Стор. 16. Ц. 2 к. ч.
35. Угринський К., проф.: Естетичні й технічні ресурси укр. фльори. Стор. 16. Ц. 2 к. ч.
36. Шаповал М.: Шлях визволення. Збірка статей. Стор. 72. Ц. 18 к. ч.
37. Шовгенів Ів., проф.: Водяне господарство на Україні. Стор. 16. Ц. 3 к. ч.
38. Національне питання на Сході Європи. Матеріали й документи. Під ред. Н. Григоріва. Стор. 106. Ц. 34 к. ч.

ЗМІСТ: М Остапович. Диспут про національне питання в Празі року 1921. Витяг з протоколу засідання Центр. Комітету Російської Конституційно-демократичної партії в Парижі року 1921. Два проекти резолюцій про національне питання на Берлінській нараді в грудні 1922 р. Російської партії Соціалістів-Револьюонерів. В. Ленін. Уривки з щоденника про національну справу. П. Мілюков. Національне питання. Чеські «будителі» про національне питання на Сході Європи. М. Задіна. До відносин чесько-українських.

39. Айолло Гр.: Боротьба за нафту. Стор. 28. Ц. 4 к. ч.

Журнал «Нова Україна:

40. За 1922 р. (№№ 2—18). Ц. 34 к. ч.	42. За 1925 р. (№ 1). Ц. 20 к. ч.
41. За 1923 р. (№№ 3—12). Ц. 170 к. ч.	(№ 2—3). Ц. 20 к. ч.
42. За 1924 р. (№№ 1—3). Ц. 34 к. ч.	(№ 4—6). Ц. 25 к. ч.
	(№ 7—8). Ц. 25 к. ч.

1 кор. чеська — три центи амер.

Адреса:

Praha III., Seřiková 4-III. (československo).